

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

1397

૩૩.૨૧.
૨૬૭૧

શ્રી ચારિત્ર પદ

અંતરગત સોનગઢી નિશ્ચય મૂઢતા

* *

વિ. સં. : ૨૦૧૦] સને : ૧૯૫૩ [વીર સં. : ૨૪૮૦

*

છપાવિ પ્રસિદ્ધ કરનાર
ડૉક્ટર મણીલાલ લલ્લુભાઈ શાહ
રાજકોટ.

શ્રી ચારિત્ર પદ

પ્રવચનકાર :- પૂ. સુનિશ્રી ભુવનવિજયજી મહારાજ

અવતરણકાર :- પોપટલાલ વનમાળીભાઈ (જીજુટીવાળા)

સ્થળ :- રાજકોટ

તા. ૨૧-૧૦-૧૯૫૩.

આજે ઓળીનો આઠમો દિવસ હોઈ આઠમાં પદે શ્રી ચારિત્રપદ આવે છે, અને ચારિત્રપદની વ્યાખ્યા આપતાં આચાર્ય ભગવાન શ્રી રત્નશેખરસૂરિશ્વરજી મહારાજ ફરમાવે છે કે :-

“ અસુહકિરિયાણ ચાઓ - સુહાસુ કિરિયાસુ જોય
અપમાઓ, તં ચારિત્તં ઉત્તમગુણજુત્તં પાલહ નિરુત્તં ”

અર્થાત્ કે અશુભ ક્રિયાઓનો જે ત્યાગ અને શુભ ક્રિયાઓમાં જે અપ્રમાદ તે ચારિત્ર છે, અને તે ચારિત્રનું મૂળ ઉત્તરાદિ ઉત્તમ ગુણો વડે હે ભવ્યાત્માઓ તમે સૌ પાલન કરો. જે ચારિત્ર આઠે કર્મોના ક્ષયનું કારણ છે. ચારિત્રપદની આ વ્યાખ્યા મહાપુરૂષોએ વ્યવહાર નયથી આપી છે અને તેમાં પહેલીજ વાત અશુભ ક્રિયાઓના ત્યાગની કરી છે. મન, વચન અને શરીરથી જે જે અશુભ ક્રિયાઓ થતી હોય તે તે ક્રિયાઓનું જે ત્યાગ તે વ્યવહાર ચારિત્ર છે. મનની અશુભ ક્રિયાઓમાં ખોટા વિકલ્પ કરવા, બીજાનું ખુદ.

ઇચ્છવું, મનમાં તત્વ પ્રતિ શંકા કુશંકાઓ કરવી એ બધી મનની અશુભ ક્રિયાઓ છે અને વચનની અશુભક્રિયામાં એવા વચન પણ નહીં બોલાવવા બાંધએ કે જે વચન સાંભળતા સામા આત્માને દુઃખ થાય વાત વાતમાં બુઠાણું ઉચ્ચારવું, વધારે પડતું બોલ બોલ કર્યા કરવું એ બધી વચનની અશુભ ક્રિયાઓ છે તેમ હિંસા-ચોરી-મૈથુન-હાલવા-ચાલવામાં-બેપ્રવા-ઉઠવામાં ઉપયોગ ન રાખવો એ બધી કાયિક અશુભ ક્રિયાઓ કહી શકાય આ બધીજ અશુભ ક્રિયાઓના જે ત્યાગ અને શુભ ક્રિયાઓમાં જે અપ્રમાદ તેને મહાપુરૂષો ચારિત્ર કહે છે.

શુભ ક્રિયાઓમાં દેશ ચારિત્રને લગતી સામાયિક પ્રતિક્રમણ, પૌષધાદિની જે જે ક્રિયાઓ તે બધી શુભ ક્રિયાઓ કહી શકાય સામાયિકમાં બેસી બે ઘડી શુભ પ્રવૃત્તિ કરવી તે દેશ ચારિત્ર અને આખું જીવન તે ક્રિયાઓમાં ગાળવું તે સર્વ ચારિત્ર કહેવાય. દેશ ચારિત્ર પણ સર્વ ચારિત્રની ભાવનાવાળું હોય તોજ તે દેશ ચારિત્ર છે; અને દેશ વિરતિ શ્રાવક સર્વ વિરતિની ભાવના વાળો ન હોય એ બનેજ કેમ ? અને મહાપુરૂષોએ પણ સર્વવિરતિની ભાવનાવાળાનેજ દેશ વિરતિ કહી છે, જેમ તમે ધંધામાં થોડું કમાતા હો પણ ભાવના તો વધુ કમાવાનીજ હોય તેમ તેવા કેઇ કર્મોદયથી દેશથી ધર્મ આરાધાતુ હોય પણ ભાવના તો સર્વથી આરાધવાની હોવી જોઇએ અને સર્વ ધર્મની ભાવનાથી દેશ ધર્મ પણ આરાધાતુ હોય તો તેથી પણ આત્માને મહાન લાભ થાય. આ રીતે અશુભનો પરિત્યાગ અને શુભમાં અપ્રમાદ તેજ ચારિત્ર ધર્મ કહેવાય. પણ આ

ધર્માનુષ્ઠાનોની પાછળ પશુ જો સંસારીક સુખોનીજ લાવના હોય તો તે ધર્માનુષ્ઠાન વિધાનુષ્ઠાન થઈ પડે છે.

સોનગઢી નિશ્ચય મૂઢતા.

બાકી મોક્ષના શુભાશયથી થતાં અનુષ્ઠાન તે તો અમૃતાનુષ્ઠાનજ છે. તેને પણ વિકાર કહેનારને તો લાખ લાખ ધિક્કાર છે. સોનગઢી શ્રી કાનજી સ્વામી સામાયિક, પ્રતિક્રમણ આદિ પ્રત્યેક ધર્મક્રિયાને જડ ક્રિયા કહે છે અને મોક્ષ માર્ગની કીચા પાછળનાં શુભાશયને તેઓ વિકાર કહે છે. ખરેખર “તુષ્યંતુ દુર્જનન્યાયેન” એ ન્યાય પ્રમાણે ઘડીભર એમ માની પણ લઈએ કે આત્માના શુદ્ધોપયોગની અપેક્ષાએ શુભ લાવ એ પણ વિકાર છે પણ એ શુદ્ધ અધ્યાત્મવાદીઓએ સમજવું જોઈએ કે વિકાર વિકારમાં મોટો જળરો ફેર છે. સામાન્ય રીતે એક વસ્તુમાં બીજી વસ્તુ ભળે એટલે તેમાં વિકાર થાય. જેમકે દુધપાકમાં સાકર અને કેસર ભળે તે પણ તેમાં વિકાર કહેવાય અને તેજ દુધપાકમાં સોમલ નાખવામાં આવે તો તે પણ વિકાર કહેવાય. પણ એક વિકારમાં કાંઈ ફેર છે કે નહિ? દુધપાકમાં કેસર અને સાકરનો વિકાર એવો છે કે જે શરીરને પોષણ આપે અને બીજો સોમલનો વિકાર એટલો બધો લપંકર છે કે જે પ્રાણુધાતક નીવડે - બસ એજ રીતે મોક્ષના ધ્યેયપૂર્વકના આત્માના જે શુભ પરિણામ તે દુધપાકમાં સાકર અને કેસર જેવા છે અને તેમાં રહેલો સંસાર સુખનો જે આશય તે દુધપાકમાં સોમલ જેવો છે. જો કે મોક્ષના ધ્યેયપૂર્વકના શુભાનુષ્ઠાનની પાછળ રહેલાં શુભ પરિણામને વિકાર કહી શકાયજ નહિં છતાં

“તુષ્યંતુ દુર્જનન્યાયેન” તેને આપણે વિકાર કહીએ તો તેવા વિકારથી પણ આત્માને મહાન લાભ છે ત્યારે શ્રી કાનજી સ્વામી કહે છે કે તેવા અનુષ્ઠાનની પાછળના શુભ ભાવમાં ધર્મ માનીને તો આ જીવ અનંતિવાર નવ ઐવેયક સુધી જઈ આવ્યો છતાં તેનો મોક્ષ થયો નહિ, પણ તેમાં શ્રી કાનજી મુનિ એટલો પણ વિવેક કરતા નથી કે તેમાં સંસાર સુખનો આશય રાખવાથી તે અનંતીવાર નવ ઐવેયક સુધી ગયો અને તેનો મોક્ષ થયો નથી, અને આ વાત તો શ્વેતાંબર આચાર્યો પણ કહેતાજ આવ્યા છે આમાં કાનજી મુનિ નવું શું કહે છે ? જેમકે આચાર્ય ભગવાનશ્રી હરિભદ્રસૂરિધરજી મહારાજ યોગ બિન્દુમાં જણાવે છે કે, :-

“ઐવેયકાપ્તિરપ્યેવં, નાતઃ શ્લાઘ્યા સુનીતિતઃ ।

યથાન્યાયાર્જિતા સમ્પદ્, વિપાકવિરસત્તતઃ ॥ ”

એટલે કે મોક્ષના ધ્યેય વગરના અનુષ્ઠાનોથી જો કે નવઐવેયકની પ્રાપ્તિ થાય છે પણ તે વખાણવા યોગ્ય નથી કેમકે અન્યાયથી કદાપિ ધન મળે તો પણ પરીણામે તે અત્યંત દુઃખજનકારણ થાય છે. કહો આમાં કાનજી મુનિ શું નવું કહે છે પણ આમ કહીને તેઓ તો જાણે આખો મોક્ષ માર્ગજ લોપવા બેઠા છે અને પાછા તેઓ ઉપરથી શ્વેતાંબરોને વ્યવહાર મૂઢ કહે છે. તેઓ વર્ષ દશમાનાં દ્વિતિય વૈશાખ મહીનાના અઠમાં શ્વેતાંબર મત અને શ્વેતાંબર મતના મહાન પુરૂષોને વ્યવહાર મૂઢ અને અજ્ઞાની ઠરાવે છે. પણ

પોતાની નિશ્ચયનય મૂઠતા તેઓ લુટીજ જાય છે. તેઓ તે અંકમાં એમ જણાવે છે કે “સ્વેતાંબરોમાં એમ કહે છે કે મે.ક્ષ માર્ગમાં વ્યવહાર નય પડેલો પરિણમે અને નિશ્ચયનય પછી પરિણમે” પણ આમાં સ્વેતાંબરો શું ખોટું માને છે. નિશ્ચય એ તો સાધ્ય છે અને નિશ્ચયના લક્ષ પૂર્વકનો જે સફળ્યવહાર તે તેનો સાધન છે તો શ્રી કાનજી મુનિને પુછો કે સાધન પહેલાં હોય કે સાધ્ય, કુત્ર પહેલાં હાય કે ફળ, સામાન્ય બુદ્ધિવાળા પણ સમજી શકે એવી આ વાત છે કે સાધન વડે જ સાધ્યની સિદ્ધિ થાય તેમ કુત્ર આવ્યા પછી જ ફળ આવે છે ત્યારે વ્યવહાર એ સાધન છે અને નિશ્ચય એ સાધ્ય છે. એમાં સ્વેતાંબરો કે અસત્ત્વ દિગંબરો કોઈ ના પાડતા જ નથી. પણ જેઓનું ઠેકાણું એકેયમાં નથી તેઓ જ આ બાબતમાં સમાજમાં ખોટો ભ્રમ ઉલો કરે છે.

શરૂઆતમાં સત્સમાગમાદિ વ્યવહાર સેવતા ચોથા ગુણસ્થાનકે આત્મા ગ્રંથી ભેદ વડે જ્યાં સમ્યક્ત્વ પામે છે ત્યાં એને એના નિશ્ચય સ્વરૂપની પ્રતિતિ થાય છે. અને પછી તેજ નિશ્ચયના લક્ષ પૂર્વકનો જે વ્યવહાર તેનેજ મહાપુરૂષો સદ્ વ્યવહાર કહે છે. પુજ્ય ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ જણાવે છે કે:-

“ નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદય ધરી જી, પાલે જે વ્યવહાર ।

પુણ્યવંત તે પામશે જી, ભવ સમુદ્રનો પાર ॥ ”

એટલે કે નિશ્ચય દૃષ્ટિ હૃદયમાં રાખી જે આત્માઓ સામાયિક પ્રતિક્રમણ વ્રત પચક્રબાણ આદિ વ્યવહારનું પાલન

કરશે તે પુણ્યાત્માઓ અવશ્યમેવ ભવસાયરનું પાર પામી જશે. કહો, આ નિશ્ચય અને વ્યવહારનો કેટલો સુંદર સમન્વય છે. આવા મહાન જૈન શાશનના જ્યોતિર્ધર પુરૂષને શ્રી કાનજી મુનિ વ્યવહાર મુઠ કહેવા નિકળ્યા છે પણ તેમને ખબર નથી કે ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજને ઓળખવા તો તેમને અનેક ભવ લેવા પડશે. તેઓ ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજના ચોરાશી દિગ્પટ બોલમાંથી ત્રણ ગાથાઓ તેજ અંકમાં ટાંકીને તે ગાથાઓ ઉપરથી જ શ્રી ઉપાધ્યાયજી યશોવિજયજી મહારાજને વ્યવહાર મૂઠ ઠરાવવા નિકળ્યા છે તે ગાથાઓ એ છે કે :-

“ નિશ્ચયનય પહલે કહે પીછે લે વ્યવહાર,
ભાષાક્રમ જાને નહિ જૈન માર્ગ કેા સાર,
તાતે સો મિથ્યામતિ જૈન ક્રિયા પરિહાર;
વ્યવહારી સો સમકિતી કહે ભાષ્ય વ્યવહાર
જા નય પહલે પરિણમે સોઇ કહે હિત હોઇ,
નિશ્ચય કયોં ધુરિ પરિણમે ? સુખમ મતિ કરી જોઇ. ”

આ ગાથાઓ ટાંક્યા પછી તેઓ શ્રોતાઓને સંબોધીને તેજ અંકમાં આગળ જણાવે છે કે “ જુઓ આ કેણુ કહે છે ? રવેતાંબર તરફથી શ્રી યશોવિજયજીએ દિગંબરોની ટીકા કરતા આ વાત કરી છે “ જાણુ દિગંબરોએ તો રવેતાંબરોની કયાંય ટીકા કરીજ નહિ હોય. દિગંબરોમાં થઈ ગએલા શ્રી ટોડરમલજીએ તેમના મોક્ષ માર્ગ પ્રકાશ ગ્રંથમાં રવેતાંબરોની ટીકા કરવામાંએ કયાં મણા રાખી છે. તે પછી તેઓ આગળ

જણાવે છે કે “તેમાં તે પહેલો વ્યવહાર ને પછી નિશ્ચય એમ કહે છે અને તેને તે સુક્ષ્મ મતિ માને છે, અહિં દિગંબર સંતોના કથનમાં તેનો જવાબ આપે છે કે અરે ભાઈ! કયા વ્યવહારને તારે પહેલો કહેવો છે? મંદ કષાયને તારે પહેલો કહેવો હોય, તો અમે કહીએ છીએ કે તે તો આનાદિથી રૂઢ છે, જીવ શુભરાગ તો અનાદિથી કરતો આવ્યો છે, તેને જે મોક્ષ માર્ગ માને છે, તેને અમે વ્યવહારમૂઢ કહીએ છીએ.” પણ સ્વેતાંબરો એકલા વ્યવહારમાં મોક્ષ માર્ગ માનતાજ નથી, જેમ સોનગઢી એકલા નિશ્ચયમાં માને છે. પણ સ્વેતાંબરો તો નિશ્ચયના લક્ષ્ય પુર્વકનાં સદ્વ્યવહારમાં મોક્ષ માર્ગ માને છે. નિશ્ચય નિરપેક્ષ વ્યવહાર જેમ વ્યહારા-ભાસ છે તેમ વ્યવહાર નિરપેક્ષ નિશ્ચય એ પણ નિશ્ચયાભાસ છે. શ્રી ભગવતીસુત્રની ટીકામાં સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે, :-

“ જઈ જિણમયં પવજ્જહ તા મા વવહારનિચ્છણ મુયહ ।

इकेण विणा तित्थं छिज्जइ अनेण उ तच्चं ॥ ”

જો તું જિન મનનો સ્વીકાર કરે તો વ્યવહાર અને નિશ્ચયને છોડીશ નહિં કેમકે વ્યવહાર છોડવા જઇશ તો તીર્થનો ઉચ્છેદ થશે અને નિશ્ચય છોડવા જઇશ તો તત્ત્વનો લોપ થશે. આવા શાસ્ત્રોમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ હોવા છતાં સ્વેતાંબરો એકલા વ્યવહારમાં મોક્ષ માર્ગ માનીજ કેમ શકે? અને દિગંબર આચાર્યોએ પણ મોક્ષમાર્ગમાં નિશ્ચયની જેમ વ્યવહારની પણ ઉપયોગીતા કપ્પુલ રાખીજ છે. નિયમસારમાં

શ્રી કુંદકુંદાચાર્ય વ્યવહારનું ધણુંજ સુંદર વર્ણન આપે છે અને છેલ્લે ઉપસંહારમાં તે ગ્રંથના ટીકાકાર શ્રી પદમપ્રભ મલ્લધારી દેવ જણાવે છે કે :-

“ શીલમપવર્ગયોષિદનંગસુલસ્યાપિ મૂલમાચાર્યાઃ ।

પ્રાહુર્વ્યવહારાત્મકવૃત્તમપિ તસ્ય પરંપરા હેતુઃ ॥ ”

અર્થાત્ આચાર્યોએ નિશ્ચય ચારિત્રને મુક્તિ સુંદરીના અનંગ સુખનું મુળ કહ્યું છે અને વ્યવહારાત્મક ચારિત્ર પણ તેનું પરંપરા કારણ છે. હવે આ હિસાબે તો શ્રી કાનજી મુનિએ આ શ્રી મલ્લધારી દેવને પણ વ્યવહાર મુઠ ઠરાવવા જોઈએ કારણ કે જે શુભ વ્યવહારને કાનજીમુનિ વિકાર કહે છે અને આગળ વધીને એમ પણ કહે છે કે વિકારથી ત્રણ કાળ ત્રણ લોકમાં ધર્મ થાય નહિં ત્યારે આ શ્રી મલ્લધારી દેવ કે જેઓ દિગંબરમાં મહાન પુરૂષ થઈ ગયા છે તેઓ તો વ્યવહારને મોક્ષમાં પરંપરા કારણ દર્શાવે છે અને એજ વાત ઉપાધ્યાયજી શ્રીમાન્ યશોવિજયજી મહારાજે પણ કરી છે કે:-

“ बहु दळ दीसे जीवनां जी, व्यवहारे शिवयोग ”

એટલે કે નિશ્ચય પુર્વકના વ્યવહારના અવલંબને અનંતાણ્વ મોક્ષે ગયા છે. આમાં શ્રી ઉપાધ્યાયજી યથાર્થ વસ્તુ સ્વરૂપની રજુઆત કરે છે. આ ગાથા ટાંકીને પણ શ્રી કાનજીમુનિ તે જ અંકમાં શ્રી ઉપાધ્યાયજીને વ્યવહારભાસિ અજ્ઞાની કહે છે ખરેખર આમાં તો શ્રી કાનજીમુનિ પોતાનો

ઘોર અજ્ઞાનજ પ્રગટ કરે છે. મહાપુરુષોના અપેક્ષા કથનને પણ તેઓ સમજતા નથી. “બહુદગદીસે જીવના જીવ વ્યવહારે શીવયોગ” આ કથન શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે કંઈ અપેક્ષાએ ઉચાર્યું છે એટલું પણ શ્રી કાનજી મુનિએ વિચાર્યું. નહિં શ્રી ઉપાધ્યાયજીએ પોતાના સવાસો ગાથાના સ્તવનમાં આ ગાથા કેઈ નિશ્ચયાભાસિ એકલા નિશ્ચયમાંજ મોક્ષ માર્ગ માની સ્વચ્છંદી ન બની જાય એ માટે ઉચારી છે અને સવાસો ગાથાના સ્તવનમાંની આ ૬૨ મી ગાથા છે અને તેનો ૬૧ મી ગાથા સાથે સંબંધ છે. ૬૧ મી ગાથામાં તેઓ જણાવે છે કે:-

“ચરિત મળી બહુ લોકમાં જી, મરતાદિકના જેહ ।

લોપે શુભ વ્યવહારને જી, બોધિ હણે નિજ તેહ ॥

એટલે કે ભરત ચક્રવર્તીને આરીસા ભૂવનમાં કેવળ જ્ઞાન થયું તેઓએ કયાં ચારીત્ર પાળ્યું હતું. આમ કહી જેઓ શુભ વ્યવહાર લેખતા હોય તેઓ પોતાની બોધીને હણે છે અને તે પછી ૬૨ મી ગાથામાં તેઓએ જણાવ્યું કે, એકલા નિશ્ચયના આલંબનથી તો કોઈજ સિદ્ધિને પામ્યા છે જ્યારે નિશ્ચયના લક્ષ્યપુર્વકના વ્યવહારથી તો અનંત આત્માઓ મોક્ષે ગયા છે કારણ કે તેઓ એજ સ્તવનની ૫૫ મી ગાથામાં જણાવે છે કે જે આપણે આગળ કહી પણ ગયા “નિશ્ચય દષ્ટિ હૃદય ધરીજી, પાળે જે વ્યવહાર પુણ્યવંત તે પામશેજી ભવ સાયરનો પાર” વ્યવહાર નિર્પેક્ષ નિશ્ચય એ તો જીવને સ્વચ્છંદે ચલાવનારું છે. ઇન્દ્રિયો અને યોગો ઉપર નિયંત્રણ

મુકનાર જો કોઈપણ હોય તો તે વ્રત પચ્ચક્રખાણાદિરૂપ સદ્વ્યવહારજ છે. તે વ્યવહાર અનાદિ. રૂઠ હોવા છતાં જીવનો જે મોક્ષ થયો નહિ તેમાં તે વ્રત પચ્ચક્રખાણાદિ વ્યવહારનો દોષ નથી પણ જીવનો પોતાનો આશય વિપરીત પણનો દોષ છે. જો એ વ્યવહાર મોક્ષના લક્ષ્યપુર્વકનો હોત તો તે અવશ્યમેવ નિશ્ચયમાં કારણ બની આત્માને પરમાત્મદશાએ પહોંચાડત. ત્યારે શ્રી કાનજી મુનિ મહાન પુરૂષોના પુર્વાપર કથન વિચાર્યા વગર અજ્ઞાની અને મૂઠ કહે છે તે તો પોતાના આત્માનો અનંત સંસાર વધારવા જેવું છે.

શ્રી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ એ તો નિશ્ચય અને વ્યવહારના મહાન સંધિકાર હતા. તેઓએ જેમ વ્યવહાર ઉપર ભાર મૂક્યો. છે તેમ અમુક ઠેકાણે નિશ્ચય ઉપર પણ ભાર મૂક્યો છે. જેમકે તેજ સવાસો ગાથાના સ્તવનમાં તેઓ જણાવે છે કે:-

“કષ્ટ કરો સંજમ ધરો, ગાલો નિજ દેહ
જ્ઞાનદશા વિણ જીવને, નહીં દુઃખનો છેહ”
અધ્યાતમ વિણ જે ક્રિયા તે તનુમલ તોલે
મમકારાદિક યોગથી, એમ જ્ઞાની બોલે
જ્ઞાનદશા જે આકરી, તેહ ચરણ વિચારો
નિર્વિકલ્પ ઉપયોગમાં નહીં કર્મનો ચારો ॥

આતમ તત્ત્વ વિચારીએ । ”

આ રીતે તેમના નિશ્ચય અને વ્યવહારના સાપેક્ષ કથન વિચાર્યા વગર તેમના માટે કંઈપણ જોડતા પહેલા તેમના ગ્રંથોનો ઉંડાણથી અભ્યાસ કરવો જોઈએ તોજ તેમની સાપેક્ષ દૃષ્ટિ સમજાય.

શ્રી કાનજી મુનિ એ અંકના આખા વ્યાખ્યાનમાં એકની એક વાતની પુનઃ પુનઃ પીંજણ કરી છે કે વ્યવહાર એ અનાદિ રૂઠ છે અને તેમાંજ ધર્મ માને તે મહા મૂઢ છે. પણ આચરણ વિનાનું અને એકલા વાતોના ગપાટા મારવા પુરતું નિશ્ચય એ પણ અનાદિ રૂઠ ખરું કે નહિં ? અને તેમાંજ જે ધર્મ માની બેઠા હોય તે પણ અનાદિ નિશ્ચય મૂઢ ખરા કે નહિં ? બીજાને વ્યવહાર મૂઢ કહેવા નિકળેલા શ્રી કાનજી મુનિ માટે આ વાત પણ નિષ્પક્ષપણે વિચારવા જેવી છે.

વળી તેઓ તેજ અંકમાં કહે છે કે “ સ્વેતાંબરોની એકલી વ્યવહાર પ્રધાન દ્રષ્ટ થઈ એટલે સર્વજ્ઞથી ચાલતી આવતી સનાતન દિગંબર જૈન પરંપરાથી સ્વેતાંબરો જુદા પડ્યા ” દિગંબરોથી સ્વેતાંબરો જુદા પડ્યા કે સ્વેતાંબરોથી દિગંબરો જુદા પડ્યા આ વાત નક્કી કરવા માટેનાં બન્ને સંપ્રદાયના ઇતિહાસ મોજુદ છે. તેમાં દિગંબરો કહે છે કે શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામિના ટાઇમે ખાર વર્ષી દુષ્કાળ પડ્યો અને એ ટાઇમે સ્વેતાંબરોએ લુગડા પહેર્યા પણ જે ટાઇમે આહાર પાણીએ ન મળે એવા ટાઇમે તે લુગડા પહેરે કે પહેરેલા હોય તે કાઢી નાખે એ સુપરીક્ષકોએ સ્વયમેવ વિચારી લેવું.

વળી તેઓ કહે છે કે “ સ્વેતાંબર શાસ્ત્રોમાં મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવને દયા દાન વગેરેનાં શુભ પરિણામથી પરિત સંસાર થવાનું કહ્યું છે. મેઘકુમારે હાથીના લવમાં સસલાની દયા પાળી તેથી તેનો સંસાર પરિત થઈ ગયો એમ કહે છે. ” આ કથન પણ તેઓનું તદ્દન વળુદ વગરનું છે કારણ કે સ્વેતાંબરોએ તો મિથ્યાદૃષ્ટિ તામલી તાપસના ૬૦૦૦૦ વર્ષના તપને પણ કાયકૃત રૂપે ગણ્યું છે. તે સ્વેતાંબર શાસ્ત્રો મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવનાં શુભ પરિણામથી પરિત સંસાર માનીજ કેમ શકે ? તો તો સ્વેતાંબર શાસ્ત્રો તામલી તાપસને મોક્ષ ન આપત, પણ શ્રી કાનજી મુનિ તો જાણે સ્વેતાંબર મત અને સ્વેતાંબર શાસ્ત્રોને ભાંડવાજ બેઠા છે. શ્રી મેઘકુમારના હાથીના લવમાં કરેલી અનુકંપાથી સ્વેતાંબર શાસ્ત્રોએ જે પરિત સંસાર ગણ્યો છે તે તેના ભદ્ર પરિણામને લીધે અને તેની સમ્યક્ત્વ સન્મુખ દશાને લીધે ગણ્યો છે- તેઓ તે અનુકંપાના શુભ પરિણામથી એ ટાઈમે સમક્ષિત નહોતા પામ્યા પણ સમ્યક્ત્વ પામવા જોગી પાત્રતા પામ્યા હતા. અને તરત ત્યાંથી મેઘકુમાર તરીકેના લવમાં આવીને તેઓ સમ્યક્ત્વ પામ્યા છે. શ્રી ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજ અધ્યાત્મસારમાં સ્પષ્ટ જણાવે છે કે :-

“ સમ્યક્ત્વસહિતા એવ શુદ્ધા દાના દિકાઃ ક્રિયાઃ ”

અર્થાત્ કે દાનાદિક ક્રિયાઓ જે સમ્યક્ત્વ સહિત હોય તોજ તે શુદ્ધ ક્રિયાઓ છે આ રીતે સ્વેતાંબર શાસ્ત્રને જોયા જાણ્યા વગર શ્રી કાનજી મુનિ જે ગમે તેમ હાંકે રાખે છે એ તેમનાં ઘોર અજ્ઞાનનોજ તેઓ પ્રદર્શન કરે છે. આ રીતે આ

આહુ વ્યાખ્યાનમાં આ ચર્ચામાં ઉતરવાની આપણે કોઈ જરૂર નહોતી પણ તેઓ જ્યારે નામ દ્ધને સ્વેતાંબર મત અને સ્વેતાંબર આચાર્યોને ભાંડવા માંડ્યા છે ત્યારે આટલો આપણે આ ખુલાસો કરવો પડ્યો છે.

આપણી મૂળ વાત એ હતી કે અનુષ્ઠાન માત્ર મોક્ષના ધ્યેયથી થવા જોઈએ અને તોજ એ અમૃતાનુષ્ઠાન છે. આ રીતે શુભ ક્રિયામાં અપ્રમાદ અને અશુભ ક્રિયાઓનો ત્યાગ તેનેજ મહાપુરુષો વ્યવહાર ચારિત્ર કહે છે અને તેજ વ્યવહાર ચારિત્ર પરંપરાએ નિશ્ચય ચારિત્રમાં કારણ બને છે નિશ્ચય ચારિત્રની વ્યાખ્યા આપતા પૂ. ઉપાધ્યાયજી યશોવિજયજી મહારાજ ફરમાવે છે કે:-

“જાણ ચારિત્ર તે આત્મા નિજ સ્વભાવમાં રમતો રે,
લેશ્યા શુદ્ધ અલંકર્યો મોહ વને નહિં ભમતો રે”

અર્થાત્ કે નિશ્ચયથી તો આત્મા એજ ચારિત્ર છે પણ આમા સવાર એ ઉઠે છે કે કયો આત્મા ચારિત્ર છે, તો કે નિજ સ્વભાવમાં રમતો એવો આત્મા નિશ્ચયથી ચારિત્ર છે નહિ કે મોહના વનમાં ભમતો એવો આત્મા ! મોહ વન કયો એ તમે જાણો છો ? શરૂઆતમાં નાનપણમાં તમને કોની ઉપર મોહ વધારે હતો ? (સભામાંથી - મા ઉપર) અને યૌવનમાં ગયા ત્યાં એ મોહ કોની ઉપર હતો—યૌવનમાં ગયા પછી મધરની કદર ન રહી ને ? પછી પત્નીના મોહમાં પડ્યા કેમ એમજ ને ? અને ઘડપણમાં ગયા પછી એ મોહ પુત્ર-પૌત્રાદી ઉપર હતો, આમા ભજ

કલ્હારં તો હું ભૂલીજ ગયો આ બધા મોહના વન છે. એમાં જે આત્મા ન ભમતો હોય અને નિજ સ્વભાવમાં રમતો હોય અને શુદ્ધ એવી શુક્લ લેશ્યા વડે જે અલંકૃત હોય તેજ આત્મા નિશ્ચય ચારિત્ર છે. દુઃકમાં સ્વરૂપ રમણતા અથવા સ્વરૂપ સ્થિરતા તેજ નિશ્ચય ચારિત્ર છે.

પણ આ રીતનો નિશ્ચય ચારિત્ર પામવા માટે તો વર્ષોના વર્ષો સુધી વ્યવહાર ચારિત્ર પાળવું પડે છે. મલીન વસ્ત્ર ઉપર જેમ કુમકુમનો રંગ ચડે નહિ તેમ મલીન વ્યવહારી આત્મા ઉપર પણ નિશ્ચયનો રંગ ચડેજ નહિ. ચોથે ગુણસ્થાનકે આત્મા સમ્યક્ત્વ પામે છે અને આઠમે ગુણસ્થાને શ્રેણી માંડી બારમે ગુણ સ્થાનકે તે ક્ષીણ મોહી થાય છે. ત્યાં તે શુદ્ધ નિશ્ચય પૂર્વકનો યથાખ્યાત ચારિત્ર પામે છે ત્યારે નિશ્ચય ચારિત્રની પ્રધાનતા આઠમે ગુણસ્થાનકેથી શરૂ થાય છે અને તે બારમે ગુણસ્થાનકે પરિપુર્ણ થાય છે. સાતમે ગુણસ્થાનકે પણ નિશ્ચય ચરણની અમુક અંશે પ્રધાનતા હોય. પણ છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણસ્થાનક એ તો મુનિઓ માટે ખાટ હિંડોળ જેવા છે એ બે ગુણ સ્થાનકો વચ્ચે તો મુનિઓ વર્ષોના વર્ષો સુધી ઝુલતા હોય છે. છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકે આવે ત્યાં વ્યવહાર પ્રધાનતા હોય અને સાતમે જાય ત્યાં નિશ્ચય પ્રધાનતા હોય. ત્યારે આ ઉપરથી સમજી શક્યા હશે કે ચોથે ગુણસ્થાનકેથી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધી નિશ્ચયના લક્ષ-પૂર્વકના વ્યવહાર ચારિત્રનીજ પ્રધાનતા હોય-અને તે પ્રધાનતા સ્વેતાંબરોએજ નહિ પણ દ્વિગંબરોએ પણ કબુલ રાખેલી છે. પ્રવચનસારમાં શ્રી કુન્દકુન્દાચાર્ય છેલ્લે ચરણાનું યોગમાં એ

ચારિત્ર ઉપર ખૂબ ખૂબ ભાર મૂકે છે. જો નિશ્ચય પ્રધાનજ ધર્મ હોત તો દિગંબર શાસ્ત્રેમાં દીક્ષા તેમ શ્રાવકોના દ્વાદશ વ્રતાદિનાં વિવેચનની શી જરૂર હતી. જે વ્યવહાર મૂઠતાનો શ્રી કાનજી મુનિ સ્વેતાંબરો ઉપર આરોપ મુકે છે તે ખરી રીતે તેઓએ દિગંબરો ઉપર મુકવો જોઈતો હતો કારણ કે દિગંબરો શરીર ઉપર એક વસ્ત્રનો તાંતણો હોય ત્યાં સુધીએ કેવળજ્ઞાન માનતા નથી ત્યારે સ્વેતાંબર સંતો દિગંબરોને જવાબ આપે છે કે જો વસ્ત્રજ કેવળજ્ઞાન આવરતું હોય તો જ્ઞાનાવરણીયની માફક એક નવો વસ્ત્રાવરણી કમં માનોને ? પણ ત્યાં તો શ્રી કાનજી મુનિ દિગંબરોની પડખે ઉભા રહે છે. એક બાબુથી શ્રી કાનજી મુનિ કહે છે કે નિમિત્ત કંઈ કરતું નથી અને બીજી બાબુથી એક વસ્ત્રનો તાંતણો પણ કેવળજ્ઞાન અટકાવી દે છે. આ દિગંબરોની માન્યતા શ્રી કાનજી મુનિને માથે ચઢાવવી પડે છે. ખરેખર ઉપાદાનનાજ ખપી શ્રી કાનજી મુનિની આ સ્થિતિ જોતા તો આપણને કંઈ છૂટે એવું છે. આ રીતે દિગંબરોએ પણ કંઈ વ્યવહાર ચારિત્ર ઉપર ઓછો ભાર મૂક્યો નથી અને વ્યવહાર એ કારણ છે અને નિશ્ચય એ કાર્ય છે. શ્રી આનન્દધનજી જણાવે છે કે, “ કારણ – જોગે હો કારજ નીપજે ” રે – એમાં કંઈ ન વાદ પણ, કારણ વિષુ કારજ સાધિએ રે એ નિજ મત ઉન્માદ, નિમિત્ત કંઈ કરતું નથી. ઉપાદાનનો મોક્ષ ઉપાદાનથીજ થાય છે. આ કેવળ ઉન્મત્ત પ્રલાપ છે. શરૂઆતમાં તો આત્મા શુદ્ધ નિમિત્ત અને સદ્ વ્યવહારથીજ ઉંચે ચઢે છે, અને પછી જ્યાં સાધ્યની સિદ્ધિ થઈ જાય છે ત્યાં નગર આવતા જેમ

ઘોડાનો નિમિત્ત છૂટી જાય છે અથવા ઉપરનો માળ આવતા જેમ દાદરાનો નિમિત્ત છૂટી જાય છે તેવીજ રીતે નિશ્ચયરૂપ સાધ્યની સિદ્ધિ થતા દેવગુરૂ રૂપ શુદ્ધ નિમિત્ત તેમ સહવ્યવહાર પણ છૂટી જાય છે. કારણ કે આરૂઢ થયા પછી આરોહણની ક્રીયા રહેતીજ નથી. જેમ પર્વતના શીખર ઉપર આરૂઢ થયા પછી આરોહણની ક્રીયા રહેતીજ નથી, તેવી રીતે નિશ્ચયરૂપ પર્વત પર ચઢ્યા પછી સહવ્યવહારરૂપ આરોહણની ક્રીયા પણ રહેતીજ નથી. પણ તે સ્થિતિએ પહોંચ્યા પહેલાંજ વ્યવહાર છોડી દેનારાઓ તો નહિં ઘરના કે નહિં ઘાટના અને અન્તે ઉભય ભ્રષ્ટ થવાના છે. માટે આ રીતે ઉભયનયની ગોણ મુખ્યતા સમજીને સહચારિત્રનું પાલન કરશે તો પરંપરાએ અવશ્યમેવ મોક્ષે જશે અને અનંત કાળના દુઃખોથી મુક્ત થશે. સૌ એ દશાને પામે એજ એક મહેચ્છા.

પરમાર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
-: રાજકોટ :-

